

TANZİMAT'IN TAŞRADA HUKUKİLEŞME SERÜVENİ: MANİSA TİCARET MAHKEMESİ ÖRNEĞİ (1868-1908)*

 Asuman KARABULUT**

ÖZET

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ticari ilişkilerinin yükselişe geçtiği bir süreç olmuştur. Bu nedenle Tanzimat sonrası hukuki alanda yapılan ilk yenilikler de ticaretle ilgiliydi. Şer'i hükümlerin ticari sahadaki yetersizliği yeni kanunların ve dolayısıyla bunları uygulayacak yeni mahkemelerin kurulması için uygun bir ortam sağlıyordu. Bu sebeple yabancı ve yerli teb'a arasındaki ticaret, hukuk ve ceza davalarına bakmak üzere karma mahkemeler kurulması yönünde bir karar alındı. Çalışma kapsamında ele almak gerekir ise 1868 tarihinde Manisa Sancağı'nda bir ticaret mahkemesi kurulması kararı alındığı görülmektedir. Bu bağlamda ıslahat hareketi sonrasında taşrada kurulmuş olan ticaret mahkemelerinden biri olan Manisa Ticaret Mahkemesinin kuruluş süreci, mahkeme görevlileri ve ticaret mahkemesi kararlarının uygulanması sürecindeki bürokratik işleyiş bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma esnasında Osmanlı arşiv vesikaları ve vilayet salnamelerinden yararlanılarak Osmanlı Devleti'nin Batı'daki hukukî gelişmelere yanıt olarak oluşturduğu yeni yargı kurumlarının modernleşme sürecindeki temsili ve işlevsel boyutları taşra ölçeğinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, hukuk, mahkeme, ticaret mahkemesi

The Adventure of Legalization of Tanzimat in The Provinces: The Example of Manisa Commercial Court (1868-1908)

ABSTRACT

The 19th century was a period in which the Ottoman Empire's trade relations with the West were on the rise. For this reason, the first legal innovations after Tanzimat (Reforms) were also related to trade. The inadequacy of Shar'ia rules in the commercial field provided a suitable environment for the establishment of new laws and therefore new courts to implement them. Consequently, a decision was made to establish mixed courts to handle commercial, civil and criminal cases between foreign and local subjects. As a result of the institutional organization that began with the publication of the Commercial Trial Law (Usûl-ü Muhakeme-i Ticâret Nizamnamesi) in 1861, commercial courts were established in all provinces. When evaluated within the scope of the study, it is seen that a decision was made to establish a commercial court in Manisa Sanjak in 1868. In this context, the establishment process of Manisa Commercial Court, one of the commercial courts established in the provinces after the reform movement, court officials and bureaucratic functioning in the process of implementing the commercial court decisions constitute the subject of this study. During the study, the representation and functional dimensions of the new judicial institutions established by the Ottoman Empire in response to the legal developments in the West were examined at the provincial scale during the modernization process by utilizing Ottoman archive documents and provincial yearbooks. The establishment and historical course of the Manisa Commercial Court is discussed as a concrete example of the relationship between provincial law and modernization.

Key Words: Ottoman, law, court, commercial court

* Bu makale, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu II*'de sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzincan / TÜRKİYE, asuman_krbt@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Karabulut, A. (2026). Tanzimat'ın taşrada hukukileşme serüveni: Manisa Ticaret Mahkemesi örneği (1868-1908). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(50), 325-344. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1744347>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 17 Temmuz / July 2025

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 8 Kasım / November 2025

Giriş

İslam hukukunun uygulayıcı organı olarak kadılık müessesesi, Osmanlı yargı yapısında adaletin temsilcisi konumundadır (Ortaylı, 2022: 19). Kadılar, yerel düzeyde adli ve idari işleyişi yürütürken bu faaliyetlerini devletin merkezî otoritesini temsilen, hükümdarın adına gerçekleştirmiştir (Ekinci, 2023a: 323). Hükümdarın vekili ve naibi olarak tahıl ve işçi tedariki, hayvan sevki, asker toplanması, iktisadi işler, esnaf loncalarının denetlenmesi, mahalli rayice göre eşyaya fiyat belirlenmesi, beledi işler, şehrin asayişi, vakıf, camii ve medreselerin yönetimini denetlemek gibi işlerin hâll edilmesi kadının sorumluluğundaydı (Uzunçarşılı, 2014: 113). Kendisine mülki görevlerini yerine getirirken asayiş işlemleri için iş birliğinde bulunduğu memur ve diğer görevliler yardımcı olurdu. Bunlar; bad-ı hevâ adı altında toplanan cürm-i cinayet, niyabet ve resm-i arusâne gibi vergileri tahsil eden, aynı zamanda mali görevlere ilişkin kolluk hizmetlerini yürüten subaşılardı. Geceleri çarşı ve pazar yerlerinde asayiş sağlama görevli olan asesler, bu yapının bir diğer unsurunu oluşturuyordu. Kale dizdarları ise beylerbeyi, sancakbeyi ve kadının denetimi altında, şehrin iç kalesinin savunma ve inzibat işlerinden sorumluydu. Son olarak, çarşı ve pazarın düzenini gözeten, ekonomik faaliyetleri denetleyen muhtesipler de bu yapının önemli aktörleri arasında yer almaktaydı (Ortaylı, 2022: 49-52).

Kadıların aldığı vazifeler içinde en mühim olanı hiç şüphesiz ki bir hâkim olarak icra ettikleri yargı göreviydi. Kadı, bu görevi tayin edildiği bölge sınırları dahilinde ve görevli olduğu sürece yürütmek zorundaydı. Kadıların hukuki ihtilafları çözdüğü mahkemelere ise şer'iyeye mahkemeleri denilirdi. Mahkemede şer'i ve örfi tüm davalara bakılırdı. Bu bakımdan mahkemelerde tutulan şer'iyeye sicil defterlerinde zengin örneklere rastlanmak mümkündür. Her türden hukuki ihtilaf, tarafların şahsen mahkemeye müracaat etmeleri veya vekâlet verdikleri kişiler vasıtasıyla süreci yürütmeleri suretiyle ele alınabiliyordu. Şer'iyeye mahkemelerinin vermiş olduğu kararlar üst mahkeme mevkiindeki Divân-ı Hümayûn tarafından denetlenebilirdi. Ancak söz konusu mahkemeler Osmanlı'nın erken dönemlerinden Tanzimat reformlarına kadar işlevselliğini muhafaza etmişti (Aydın, 2023: 78-83).

Malum olduğu üzere 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu geleneksel devlet yapısından modern merkezî devlet yapısına geçiş süreci yaşıyordu. Ülkede yaşanan reform hareketleri askeriye idareye her alanda aydın mutlakîyetçiler tarafından yürütülmekteydi. Tanzimat bürokratları da hukuk alanındaki reformları işlevsel gereksinimlere göre yürütüyorlardı (Ortaylı, 2014: 141). Lewis'e göre ise tüm bu dönüşüm süreci seküler bir otoriteyi ve seküler bir kanun külliyyatını içermekteydi. Bu bağlamda, yeni düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi, önceki dönemlerden ayrılan, modern hukuk anlayışına sahip yeni bir hukukçu ve siyasetçi sınıfının ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktaydı (Lewis, 2017: 77).

Bu şekilde hukuki mevzuatın tüm tebaayı kapsayacak biçimde düzenlenmeye başlaması, inançlara eşit mesafede duran bir hukuk anlayışının gelişmesini de beraberinde getirmişti. Ayrıca kanunların hazırlanmasını zorunluluk hâline getiren şey yalnızca siyasal ve idari alandaki meseleleri çözmek değil, aynı zamanda Batı ile artan ilişkileri güncel gerekliliklere göre biçimlendirmektir. Bu doğrultuda Berkes'e göre, Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti, şer'i ve örfi hukuk gibi geleneksel kaynaklarla Avrupa hukuk sistemlerinden alınan unsurları harmanlayarak, biçimsel açıdan çağdaş kanunlara benzeyen yeni yasalar üretmeye başladı. Böylelikle, Tanzimat'la beraber İslam dünyasında ilk kez karma yasa yapma pratiği ortaya çıktı (Berkes, 2018: 220-21).

Tanzimat'tan hemen önce bazı Avrupa devletleri ile ticaret anlaşmaları imzalanmaya başlamıştı (Eryılmaz, 2010: 82). Özellikle İngiltere ile 1838'de imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'nde ticaretin serbestleşmesini sağladı (Kütükoğlu, 2013). Bu gelişme, hem yerli hem de yabancı tüccarların zarar gördüğü suistimal ve ayrıcalıklı ticaret

uygulamalarının önlenmesini zorunlu kıldı (Engelhardt, 1999: 106). Tanzimat'ın ilanından sonra adli alanda gerçekleştirilen ilk yenilikler de ticari kapsamdaydı. Avrupa ile artan bu ticari ilişkiler, şer'i hüküm dışında ticaretle ilgili konuların hukuk hayatına girmesine sebep oldu ve dolayısıyla kadıların bu davaları takip etmesi oldukça güç hâle geldi (Ahmed Cevded, 2019: 101). Zira Osmanlı'da ticari davalar, şer'i hukuk çerçevesinde özel hukukun kaide ve prensipleri doğrultusunda ele alınmaktaydı. Müslüman ve gayrimüslim tüccarların birbirleriyle ya da devlet, vakıf ve şirket gibi kurumsal yapılarla yaşadıkları ticari uyuşmazlıklar, şer'i esaslara göre çözümlenmeye çalışılıyor, kararların uygulanması ise büyük ölçüde örfi düzenlemelere ve yerel icra pratiklerine bırakılıyordu (Demir, 2024: 61). Ancak zamanla ticari ilişkilerin karmaşıklaşması, farklı hukukî statülere sahip tüccarlar arasında doğan ihtilafların çözümünde şer'i kaidelerin yetersiz kalmasına yol açtı. Şöyle ki; kapitülasyonlar ve ikili ticaret antlaşmaları aracılığıyla Osmanlı tebaası olmayan Batılı müstemmen tüccarlar, Osmanlı topraklarında geniş ticari ayrıcalıklar elde etmişti. Bu ayrıcalıklar, zamanla bazı Osmanlı tebaası gayrimüslim tüccarların da bu tüccarların himayesi altına girerek *Berathlı Avrupa Tüccarı* statüsünü kazanmasına olanak tanımıştı. Böylece, gayrimüslim Osmanlı tebaası da dış tüccarlarla aynı imtiyazlara sahip hâle gelmişti. Buna karşılık, aynı dönemde Osmanlı tebaası Müslüman tüccarlar yani *Berathlı Hayriye Tüccarları* olarak adlandırılan grup, bu ayrıcalıklı yapının dışında kalmış ve giderek ticari rekabette dezavantajlı bir konuma itilmişti (Demir, 2024: 96).

Bu gruplar arasında doğan ticari ihtilaflar başlangıçta Divân-ı Hümâyûn'da Beylikçi huzurunda ele alınırken, 19. yüzyılın başlarından itibaren ticaretin niteliğine göre farklı idari birimler devreye girmişti. Kara ticaretiyle ilgili meseleler Gümrük Emanetine, deniz ticaretiyle ilgili olanlar ise Liman Dairesine yönlendirilmişti. Bu kurumsal ayrışma, 1838 yılında Ticaret Nezaretinin kurulmasıyla yeni bir hukuki çerçeveye kavuşmuş, Ticarethane ve Meclis-i Ticaret gibi yapılar aracılığıyla şer'i mahkemelerden farklı, yerli ve karma nitelikte bir yargı organı olan ticaret mahkemelerinin temellerini atmıştı (Demir, 2024: 97).

1840 tarihinden sonra ticaret alanında yaşanan uyuşmazlıklara ayrı mahkemelerin bakması esası kabul edildi. Böylece adli yargının içinde ayrı bir bölüm oluşmaya başladı. İlk olarak İstanbul'da Ticaret Nezaretine bağlı olarak bir mahkeme kurulmuştu. Bu mahkeme hayriyye ve Avrupa tüccarları ile yabancı devletlerin tüccarları arasında çıkabilecek davaların görülmesi amacıyla kuruldu. Ticaret Meclisi denilen bu mahkemenin başkanı ticaret nazırıydı. Üyeleri loncalar ve tüccar temsilcilerinden oluşuyordu. Bu meclise havale edilecek meselelerin nasıl yargılanacağı ve sürecin nasıl işleyeceğine dair kaleme alınan nizamnameye uygun biçimde hareket edilmesi, devlet tarafından karara bağlanmıştı (Ahmed Lütfi, 1999: 1005). 1848'de yabancı devletlerin ısrarıyla ve yabancı tüccarlarla ilişkileri düzenlemek amacıyla Karma Ticaret Mahkemeleri kuruldu (Ekinci, 2023b: 579). Bu mahkeme, Osmanlı ve yabancı tüccarların eşit temsil edildiği, ticari ve hukuki uyuşmazlıkları çözmek üzere haftalık olarak ticaret nazırı başkanlığında toplanmaktaydı. 1849 yılından itibaren karma ticaret mahkemeleri İzmir, Beyrut, Selanik ve Kahire gibi başlıca ticaret merkezlerinde faaliyete geçti. Bu mahkemelerin bulunmadığı vilayetlerde ise ticaretle ilgili davalar, eyalet meclisleri bünyesindeki mahkemelerde görülmekteydi. Ancak bu kanunu uygulamakla görevli karma ticaret mahkemeleri, kurumsal ve yargısal açıdan yetersizdi. Üyeleri yargıç değildi ve başkanları aynı zamanda yönetsel görevdeydi. Bu durum, yönetim ve yargı ayrımının belirsizleşmesine yol açtı ve daha düzenli bir yargı teşkilatına duyulan ihtiyacı artırdı (Durhan, 2002: 76).

1850 yılında ise hukuk alanına yeni bir düzenleme getirecek olan toplam 315 maddeden oluşan *Kanunname-i Ticaret* çıkarıldı (Düstur: 375-445). Çıkarılan bu kanun 1807 yılında yayımlanan Fransız Ticaret Kanunu'nun birinci ve ikinci bölümlerinin çevirisi yolu ile alınmış

ve on yıl sonra çıkartılan *Kanunname-i Ticaret-i Berriyye Zeyli* 'yle tamamlanmıştı (Düster: 445-465). Söz konusu düzenleme, ticaret mahkemelerinin kuruluşu ve görev alanlarının yanı sıra, protesto usulü, zarar davaları gibi mahkemelerin bakacağı işlere ve İstanbul ile taşradaki teşkilat yapısına dair esasları da kapsamaktaydı (Tekdemir, 2010: 224). 1860 Kanunname-i Ticaret-i Berriyye Zeyli doğrultusunda, her kazada bir bidayet mahkemesi kurulmuş ve Adliye Nezaretinin uygun gördüğü yerlerde ticaret mahkemeleri oluşturuldu. Ancak ticaret mahkemelerinin her kazaya kurulması uygun görülmemişti. Ekonomik faaliyetlerin yoğun olmadığı bölgelerde mahkemenin tesis edilmesinin önüne geçilerek gider kısıtlaması yoluna gidilmişti. Çünkü bu mahkemeler kendi harcamalarını mahkeme gelirleri ile karşılamaktaydı. Gelir gider dengesizliği olan yerlerde ise ticari işlemler ticaret kanunları kapsamında bidayet mahkemeleri vasıtasıyla değerlendirilmekteydi (Tekdemir, 2010: 243).

1861'de *Usûl-ü Muhakeme-i Ticâret Nizamnamesi* 'nin (Düster: 780-813) yayımlanmasıyla birlikte artık daha geniş yetkilere sahip ve tüm tüccarları kapsamına alan ticaret mahkemelerinin kurulması yoluna gidildi. Bu mahkemeler bir başkan, iki daimî ve dört de geçici üyeden oluşmaktaydı. Mahkemenin kara ve deniz ticareti davalarına bakmak üzere iki çeşidi kurulmuştu. Bu ticaret mahkemelerinin üstünde, değeri 5.000 kuruşu aşan davaları istinat makamı olarak inceleyen bir çeşit ticari temyiz mahkemesi, *İstinâf-ı Deavi Ticâret Divânı* adıyla İstanbul'da kuruldu. Böylece ilk kez ticaret mahkemeleri belli bir düzene kavuşmuş oldu (Üçok & Mumcu, 1976: 330-31).

Ancak Fransa'dan iktibas edilerek yürürlüğe konulan kanunnamelerin uygulanmasından bir süre sonra, Osmanlı hukuk sisteminin temelini oluşturan şer'î ve örfî ilkeler ile Batı menşeli hukuk normları arasındaki gerilim, ulema çevresinde yoğun tartışmalara yol açmıştı. Bu tartışmaların gölgesinde, İslam hukukunun temel prensiplerini sistematik bir biçimde kodlayarak modern hukuk düzeniyle uyumlu hâle getirme amacıyla harekete geçilmiş, bu doğrultuda 1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon oluşturularak *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* kaleme alınmıştı (Ahmed Cevded, 1980: 199-200).

Her ne kadar 1850 tarihli Kanunnâme-i Ticaret yürürlükte olsa da, bu metin yalnızca ticari işlemlerin dar bir çerçevesini düzenlemekteydi. Ticaretle doğrudan ilişkili olmayan ancak davaların çözümünde sıkça karşılaşılan rehin, kefalet, vekâlet ve havâle gibi özel hukuk alanlarına dair herhangi bir hüküm içermemesi, uygulamada ciddi boşluklar ve yorum farklılıkları doğurmaktaydı. Bu eksiklikler, hem mahkemelerin karar süreçlerini hem de taraflar arasındaki hukuki güvenliği zedeleyen bir unsur hâline gelmişti (Aydın, 2003: 231).

1868 yılında Mecelle'nin yürürlüğe girmesine kadar Ticaret Kanunu'nun yetersiz kaldığı durumlarda Osmanlı hâkimleri kaynak olarak Fransız kanunlarına başvurmuş ve bu uygulama dönemin koşulları içinde tutarlı bulunmuştu. Ancak Mecelle'nin kabulüyle birlikte, hâkimler bu uygulamayı terk ederek 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret yerine Mecelle hükümlerini esas almaya başlamışlardı. Kanun koyucu, Mecelle'yi genel nitelikli bir kanun olarak yürürlüğe koymuş, bu nedenle Ticaret Kanunnamesi gibi özel nitelikli düzenlemeler, yalnızca Mecelle'de ilgili bir hüküm bulunmadığı takdirde uygulanabilir hâle gelmiştir. Başka bir ifadeyle, özel kanunlar Mecelle ile çeliştiğinde öncelik Mecelle hükümlerine verilmiştir¹ (Kılınç & Karakaya, 2022: 63-64)

1872 yılında çıkarılan *Mehâkim-i Nizâmiye Nizamnâmesi*, Nizamiye Mahkemelerine yeni bir düzenleme getirmiştir. Söz konusu nizamnâme, yeni bir uygulama olarak yalnızca

¹ Ancak Mecelle'nin hazırlanması ve yürürlüğe girmesi, yalnızca Osmanlı'daki Batıcı çevrelerin değil, uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmiştir. Batılı devletler, kendi hukuk sistemlerinin tercümesi niteliğindeki normatif düzenlemeler yerine, yerli ve şer'î esaslara dayalı bir hukuk metninin tercih edilmesini eleştirel bir tutumla karşılamışlardır. Bk. Kılınç & Karakaya, 2022: 59-89.

köylerde değil, nahiyelerdeki ihtiyar meclislerine de sulhen dava çözme yetkisi tanımaktaydı. Ayrıca ticaret davalarının görülmesi amacıyla vilâyet, livâ ve kaza merkezlerinde ticaret mahkemeleri kurulmasını öngörmekteydi (Kenanoğlu, 2007: 186). Bu nizamnamenin 18. maddesinde, hukuk davalarında özel bir usul kanunu hazırlanıp yürürlüğe girene kadar Ticaret Kanunnâmesi'nin nizama aykırı olmayan hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak Ticaret Kanunnâmesi, genel hukuk davalarının usulüne dair yeterli düzenleme içermediğinden, özellikle Nizamiye Mahkemelerinde yargılama usulüne ilişkin anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve davalar ertelenmek zorunda kalmıştır. Bu durum, ayrı bir usul kanununun hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur (Demir, 2024: 138).

Bu ihtiyaç doğrultusunda, 10 Haziran 1879 tarihinde ilan edilen ve 21 Haziran 1879'da *Düstur*'da yayınlanan *Usûl-ı Muhakemât-ı Hukukiye Kanûnu Muvakkati* yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta geçici olarak uygulanan bu kanun, 1881 yılından itibaren daimi hâle getirilmiştir. Kanun, Osmanlı yargı sisteminde önemli bir değişikliğe neden olmuş; davaların iki derecede görülmesi esası benimsenmiş ve bu doğrultuda birinci derece için Bidayet, ikinci derece için ise İstinaf Mahkemeleri teşkil edilmiştir. Bidayet Mahkemeleri ceza, hukuk ve ticaret alanlarında örgütlenmiş; ayrıca nahiyeye ve köylerde ihtiyar meclisleri aracılığıyla sulh daireleri oluşturulması hedeflenmiştir (Demir, 2024: 138).

Bu noktaya kadar ticaret mahkemelerinin kuruluş ve işleyiş süreçlerinde yaşanan dönüşüm ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmada ise Manisa Sancağı özelinde söz konusu mahkemenin yerel düzeydeki kurumsal yapısının incelenmesi amaçlanmıştır. Manisa Ticaret Mahkemesi özelinde ele alınan incelemede, arşiv belgeleri ve vilayet salnameleri temel kaynak olarak kullanılmış; bu belgeler aracılığıyla kurulması gerekli görülen ticaret mahkemesinin teşkil süreci ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Mahkemenin kuruluşuna dair idarî yazışmalar, görevlendirme kararları ve mahkeme personelinin nitelikleri değerlendirilmiş, ayrıca mahkemede görülen dava türleri ile bu davaların çözüm sürecine dahil olan kurumlar arasındaki yazışmalardan örnekler sunularak dönemin hukukî işleyişine dair somut veriler sunulmuştur.

1. Mahkemenin Kuruluş Süreci

1860 tarihli Kanunname-i Ticaret-i Berriyye Zeyli uyarınca Ticaret Nezaretine bağlı olarak kurulan ticaret mahkemelerinin tesisinde gözetilmesi gereken bazı esaslar bulunmaktaydı. Şöyle ki; mahkemenin bulunduğu mahalde hem maddi koşulları yerinde hem de kanunen temiz bir sicile sahip kişilerin memurlukları bir deftere kaydedilip tasdik olunacaktı. Mahkemeyi, bir reis ile iki daimî ve iki geçici üye oluşturacaktı. Bu üyelere oluşan meclis, tüccar sınıfından teşkil edilecekti. Bu isimler daha sonra Ticaret Nezareti vasıtasıyla Bab-ı Âlî'ye bildirilecekti. Mahkemede görevli olan geçici üyelere maaş bağlanmasa da onlar da devlet memuru sayılacaktı. Hukuki bir mazereti olmadan memuriyetten ayrılmak yasaktı. Geçici üyelerin görev süresi her ne kadar bir yıl ile sınırlı olsa da yeniden seçilmeleri mümkündü. Bu şahıslar iki yıl üst üste seçilebilir fakat üçüncü defa seçilebilmeleri için bir yıl ara vermeleri gerekmekteydi. Ancak ağır bir suçtan hüküm giymeleri veya iflas etmeleri durumunda memuriyetleri sona erdirilirdi. Mahkemeye üye harici kişilerin dahil olması mümkün değildi. Her mahkemede başkâtip, gerektiği kadar kâtip, bir veya birden çok tercüman bulunurdu. Mahkeme katipleri mahkeme reisi ile hükümetin en büyük memurunun ittifakıyla imtihan ve aday gösterme yolu ile atanırdı. Mübaşirler merkezde Ticaret Nezareti tarafından, taşrada ise hükümetin en yüksek memuru tarafından tayin edilirdi. Mahkeme başkanı, üyeler ve tercümanlar merkezde Meclis-i Vâlâ'da, taşrada ise Memleket Meclisi huzurunda yemin ederek hizmete başlardı (Ekinci, 2017: 124-125; Seyyar, 2024: 62-63).

Bu kurallar çerçevesinde taşrada kurulan ticaret mahkemelerinden biri de Manisa Ticaret Mahkemesiydi. 26 Şubat 1868 tarihli belgeye bakıldığında yalnızca Aydın Sancağı için

bir ticaret mahkemesinin kuruluşundan bahsedilirken (BOA.İ.ŞD.8.434. H.3-11-1283) 14 Haziran 1868 tarihli belgede, Ticaret Kanunnamesi Zeyli'ne tatbikan Saruhan, Aydın ve Menteşe mutasarrıflıklarında birer ticaret mahkemesi kurulması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca adı geçen sancakların mahkemelerine bir mahkeme reisi, aza, kâtip ve muhızır tayin edilmesi ve bu memurlara mevkilerine göre maaş tahsisi konusu dile getirilmiştir (BOA.İ.ŞD.8.434. H. 23-02-1284). 30 Haziran 1868'de Ticaret Nezaretinin Şura-yı Devlete havale ettiği tezkirede konu tekrarlanarak Aydın Vilayeti dahilinde yer alan Aydın, Menteşe ve Saruhan sancaklarında birer ticaret mahkemesinin teşekkülünden bahsedilmektedir. Şura-yı Devlete havale buyrulan bu tezkire olumlu karşılık bularak adı geçen sancaklara birer ticaret mahkemesi kurulması ve Aydın Sancağı Ticaret Mahkemesi reisi ve memurlarına toplamda 1.950 kuruş, Menteşe Sancağı Ticaret Mahkemesi için 950 ve Saruhan Sancağı Ticaret Mahkemesi reisi ve memurları için toplamda 2700 kuruş maaş tahsisi kararı alınmıştır. Bunun yanı sıra ticaret mahkemesi için dörder nefer geçici üyenin de mahkemede bulunacağı belirtilmektedir (BOA.İ.ŞD.8.434. H.8-03-1285).

Manisa Ticaret Mahkemesinin tespit edilen ilk reisi Murad Ağa'dır. Murad Ağa'nın maaşı 1000 kuruş olarak belirlenmiştir. Daimî üyelerinden tüccar taifesinden Yaralızade Hacı Mustafa Ağa'nın maaşı 400 kuruştur. Yine tüccar taifesinden Yağcıoğlu Yorgi Efendi'nin maaşı 400 kuruştur. Kâtiplik görevini icra edecek olan Saadi Bey'in maaşı 600 kuruş olarak belirlenmiştir. Muhızır Ahmed Efendi'nin maaşı 150 kuruş, diğer Muhızır Ahmed Efendi'nin maaşı 150 kuruştur. Maaşlara ödenen toplam miktar 2700 kuruştur. Geçici azaların isimleri ise Papaz oğlu Serkiz Efendi ve Yahudi milletinden İlya Efendi'dir (BOA.İ.ŞD.8.434. H.1-04-1285). Görüldüğü üzere, Kanunnameye uygun olarak mahkeme, bir reis ile iki daimî ve iki geçici üyeden oluşmaktadır; ayrıca meclis, doğrudan tüccar sınıfı mensuplarından oluşmaktadır.

Aynı belgede, Aydın ve Menteşe Sancaklarına ilişkin olarak mahkeme reisinin, üyelerin ve bunlara ödenen maaşların detaylarına da yer verilmektedir. Aydın Sancağı'nın Reisi Agobaki Efendi'dir. Reise verilen maaş miktarı 750 kuruştur. Daimî üyelerden Tüccar Çelebizade Hacı Ahmed Efendi ile Anton oğlu Kuzma'ya 400'er kuruş maaş tahsis edilmiştir. Kâtipin maaşı 250 kuruş, muhızırın maaşı ise 150 kuruş olarak belirlenmiş; toplamda ödenen maaş miktarı 1.950 kuruşu bulmuştur. Burada da yine iki adet geçici üye yer almaktadır. Bunların biri Müslüman bir diğeri gayrimüslimdir. Menteşe Sancağı'nda da Reis Hacı Fevzi Efendi'nin maaşı 400 kuruş, daimî üyelerden Süleyman Efendi ve Hüseyin Efendi'nin maaşı 150 kuruş, Kâtip Abdurrahim Efendi'nin maaşı 175 kuruş, muhızır maaşı ise 75 kuruş olarak belirlenmiştir. Üyelerine toplamda 950 kuruş maaş veren mahkemenin Hacı Hasan Ağa ve Todori Efendi isimli iki geçici üyesi bulunmaktadır (BOA.İ.ŞD.8.434. H.1-04-1285).

2. Manisa Ticaret Mahkemesi Reisi ve Üyeleri

Mahkemenin kuruluş sürecinde değinildiği gibi Manisa Ticaret Mahkemesinin tespit edilen ilk reisi Murad Ağa'dır. 22 Temmuz 1868'de göreve başlayan Murad Ağa'nın mahkeme reisliğini ne kadar sürdürdüğü bilinmemektedir. Daha sonraki bilgiler vilayet salnamelerinden elde edilmiştir. Aydın Vilayet Salnamesi incelendiğinde 1879 tarihinde Mahmud Bey'in mahkemede reis olarak görev yaptığı göze çarpmaktadır (A.V.S., 1879: 116). Mahmud Bey bu görevi istikrarlı bir şekilde 1908 tarihine kadar icra ederken başarı ve dürüstlüğünden dolayı yıllar içerisinde rütbesi yükseltilmiştir.

2 Mayıs 1887 tarihinde Manisa Sancağı'ndan Aydın Vilayeti'ne gönderilen arzuhâlde Manisa eşrafi ve hanedanından olup Manisa Ticaret Mahkemesi riyasetinde bulunan Mahmud Bey'in memurluğu süresince işlerindeki gayret ve sadakatinden dolayı *5-10 seneden beri hâiz olduğu rütbe-i sâlisinin sâniye mütemayizliğine* terfii mevzu olmuştur (BOA.İ.DH.1050.82491. H.8.08.1304). Konu dikkate alınmış ve 26 gün sonra Aydın

Vilayeti'nden Dahiliye Nezaretine gönderilen belgede Manisa Ticaret Mahkemesi Reisi Mahmud Bey'in terfii mevzu dile getirilmiştir (BOA.İ.DH.1050.82491. H.5-09-1304). 23 Ekim 1887 tarihinde merkezden Aydın Vilayeti'ne yazılan cevap üzere Mahmud Bey'in *rütbe-i sâniye sınıf-ı sanisi tevcihi hususuna taraf-ı sâmi-i sadâret penâhiden bi'l-istihzan irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî mute'allik ve şerefsudûr buyrularak teşrifatı Dîvân-ı Hümâyunca icâbı icrâ kılınmıştır* (BOA.DH.MKT.1456.117.1. H. 5.02.1305). Ancak vilayet salnamelerine bakıldığında rütbe değişikliği durumunun 1888 tarihinde evraka yansdığı görülmektedir.

Tablo 1: Mahkeme reislerinin yıllara göre dağılımı

Sene	Mahkeme Reisi	Rütbe
1868	Murad Ağa	-
1879	Mahmud Bey	-
1881		Salise
1888		Saniye
1901-1908		Mütemayiz

Yukarıda ifade edildiği gibi mahkeme reisi Mahmud Bey bu görevi 1879 yılından 1908 tarihine kadar yürütmüştür (A.V.S., 1879:116; A.V.S., 1880: 121; A.V.S., 1881: 151; A.V.S., 1882: 184; A.V.S., 1884: 134; A.V.S., 1885: 124; A.V.S., 1886: 112; A.V.S., 1887: 111; A.V.S., 1888: 310; A.V.S., 1889: 122; A.V.S., 1890: 157; A.V.S., 1891: 133; A.V.S., 1893: 229; A.V.S., 1894: 383; A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385; A.V.S., 1898: 369-70; A.V.S., 1899: 333; A.V.S., 1901: 148; A.V.S., 1902: 295; A.V.S., 1903: 296; A.V.S., 1905: 275; A.V.S., 1908: 566).

Mahmud Bey, 7 Mart 1881 tarihinde *salise* (BOA.MB.İ.72.211. H. 5.05.1298; A.V.S., 1881: 151) 1888 tarihinde *saniye* (A.V.S., 1888: 310) ve 1901 yılında *mütemayiz* (A.V.S., 1901: 148) rütbesine haiz olmuştur. Elde edilen verilere göre Mahmud Bey'in 29 yıl boyunca mahkeme reisliğini icra etmiş olması dikkat çekicidir. Bu süre ve rütbelerindeki yükselme göz önünde bulundurulduğunda Mahmud Bey'in sabit bir şekilde görevine devam ettiği, tecrübesinden faydalandığı ve kendisinin mükafatlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Önceki açıklamalarda yer aldığı üzere ticaret mahkemesinin bulunduğu mahalde mahkeme reisine yardımcı bir de meclis bulunurdu. Bu meclis, iyi hâlleri ve kanunen belirli vasıfları ile öne çıkan tüccarların oluşturduğu daimî ve geçici üyelerin meydana getirdiği bir meclisti. Geçici üyeler maaş almamakla beraber devlet memuru sayılır ve hukuki bir engel olmadıkça memuriyetten ayrılamazlardı (Ekinci, 2017: 124-25).

Üyeler, duruşmadan önce görev yerinde bulunmak zorundaydı. Ayrıca yargılama sürecinde davanın tarafları ile iletişim kurmaları, sulh yoluyla uzlaştırma girişiminde bulunmaları ve henüz duruşma sırası gelmeyen davalar hakkında görüş bildirmeleri yasaktı. Eğer daimî veya geçici bir üye, duruşmadan önce görev yerinde olmazsa, bu durum mahkeme reisi tarafından tutanak altına alınır ve ilgili üyeye bir ihtarnâme gönderilirdi. Uyarının üyeye iletilmesinin ardından kişi üç gün içerisinde kabul edilebilir bir savunma hazırlamak durumundaydı. Mazeret bildirilmez ise mahkeme başkanı durumu taşrada bölgenin en üst mülki amirine bildirirdi. Ayrıca yapılan uyarıları dikkate almazsa üyenin görevine son verilir ve yerine yeni biri seçilirdi (Demirci, 2019: 92-93).

Tablo 2: Manisa Ticaret Mahkemesi daimî üyelerinin yıllara göre dağılımı²

Sene	Üyeler
1868	Yaralızade Hacı Mustafa Ağa
1868	Yağcıoğlu Yorgi Efendi
1879, 1880	Ahmed Efendi
1881	Hacı İsmail Efendi
1882, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1905, 1908	Ahmed Efendi
1879, 1880, 1881, 1882, 1884, 1885, 1886, 1887	Yorgaki Efendi
1888, 1889, 1890, 1891, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1905, 1908	Eniştaş Efendi

Manisa Ticaret Mahkemesinin ilk daimî üyeleri ile alakalı bilgiler arşiv vesikalarından elde edilmiştir. Bunlar, tüccar taifesinden Yaralızâde Hacı Mustafa Ağa ve yine tüccar taifesinden Yağcıoğlu Yorgi Efendi'dir (BOA.İ.ŞD.8 H.1-04-1285). Bir Müslüman ve bir Müslüman olmayan unsurdan teşkil edilen ilk mahkemenin daimî üyelerinin ne kadar süre ile bu memuriyete devam ettikleri bilinmemektedir. Daha sonraki üyeler ile ilgili bilgiler Aydın Vilayet Salnamelerinden elde edilmiştir.

Vilayet salnameleri göz önüne alındığında mahkemenin daimî üyelerinden bazılarının oldukça uzun yıllar görevlerini icra ettikleri dikkat çekmektedir. Tabloya bakıldığında senelerce görev yapmasıyla dikkat çeken isim Ahmed Efendi'dir. Salnameler değerlendirildiğinde 1879'dan 1881 tarihine kadar görev yapan bir Ahmed Efendi ismine daha rastlanmaktadır (A.V.S., 1879: 116; A.V.S., 1880: 121). Daha sonra 1881 yılında bir yıl süre ile üyelik vazifesini Hacı İsmail Efendi yerine getirmiştir (A.V.S., 1881: 151). Hacı İsmail Efendi'nin bu kısa süreli hizmetinin ardından bu görevi yine Ahmed Efendi isimli bir şahıs devralmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi iyi hâlleri ve kanunen belirli vasıfları ile öne çıkan tüccarlardan oluşan bu meclise atanmış olan bir üyenin yeniden üye olarak atanabilmesi mümkündür. Bu sebeple 1882-1908 yıllarında üyelik yapmış olan Ahmed Efendi ile bahsi geçen Ahmed Efendi'nin aynı kişi olması da ihtimal dahilindedir (A.V.S., 1882: 184; A.V.S., 1884: 134; A.V.S., 1885: 124; A.V.S., 1886: 112; A.V.S., 1887: 111; A.V.S., 1888: 310; A.V.S., 1889: 122; A.V.S., 1890: 157; A.V.S., 1891: 133; A.V.S., 1893: 229; A.V.S., 1894: 383; A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385; A.V.S., 1898: 369-70; A.V.S., 1899: 333; A.V.S., 1901:148; A.V.S., 1902: 295; A.V.S., 1903: 296; A.V.S., 1905: 275; A.V.S., 1908: 566). Ahmed Efendi, mahkemeye en uzun süre hizmet etmiş olan daimî üyedir. Dolayısıyla Ahmed Efendi'nin bu süre zarfında devamlılık ve tecrübesi ile mahkemeye destek olduğu düşünülebilir. Ahmed Efendi'nin ardından daimî üyelik görevini Yorgaki Efendi üstlenmiştir. Yorgaki Efendi'nin görevi, Aydın Vilayet Salnamelerinin yayımlanmaya başladığı yıl olan 1879'da başlamıştır. Görev süresinin sona erdiği tarih 1888'dir. Salnamelere bakılarak toplam 9 yıl görünen görev süresinin daha önceki yıllarda da başlamış olabileceği düşünülebilir (A.V.S., 1879: 116; A.V.S., 1880: 121; A.V.S., 1881: 151; A.V.S., 1882: 184; A.V.S., 1884: 134; A.V.S., 1885: 124; A.V.S., 1886: 112; A.V.S., 1887: 111)

Benzer yorum 1879'da görev süresi başladığı görülen diğer memuriyetler için de yapılabilir.

Eniştaş Efendi isimli zat, Yorgaki Efendi'den üyeliği devralarak uzunca bir süre hizmet vermiş, 21 yıl boyunca görevini yerine getirmiştir. Dolayısıyla Eniştaş Efendi için de Ahmed

²1892, 1900, 1904, 1906 ve 1907 yıllarında Aydın Vilayet Salnamesi yayımlanmadığı; ayrıca 1883 tarihli salnamede Manisa Ticaret Mahkemesine dair herhangi bir kayıt bulunmadığı için tabloda görev yılları dönemsel aralıklarla (örneğin 1890-1894) değil, her biri doğrulanabilir biçimde tekil yıllar olarak belirtilmiştir. Bu tercih, bilgi eksikliklerinin yarattığı belirsizlikleri en aza indirerek tarihsel verinin netliğini koruma amacı taşımaktadır.

Efendi gibi ticaret mahkemesi adına mühim bir kimse olduğu yorumu yapılabilir (A.V.S., 1888: 310; A.V.S., 1889: 122; A.V.S., 1890: 157; A.V.S., 1891:133; A.V.S., 1893: 229; A.V.S., 1894: 383; A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385; A.V.S., 1898: 369-70; A.V.S., 1899: 333; A.V.S., 1901: 148; A.V.S., 1902: 295; A.V.S., 1903: 296; A.V.S., 1905: 275; A.V.S., 1908: 566).

Tablo 3: Manisa Ticaret Mahkemesi geçici üyelerinin yıllara göre dağılımı³

Görev Yaptığı Yıllar	Üyeler	Hizmet Süresi (Yıl)
1868	Papaz oğlu Serkiz Efendi	-
1868	İlya Efendi	-
1879, 1880	Hacı İsmail Efendi	2
1879	Gümüşgerdanzade İzas Efendi	1
1879, 1880	Hacı Hektor Efendi	2
1879	Varno Efendi	1
1879	Nato Efendi	1
1880	Vernabo Akranami Efendi	1
1880	Hacı Osman Ağa	1
1880	Hacı Ali Ağa	1
1881	Ranbo Efendi	1
1882, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888	Hacı Mehmed Efendi	7
1882, 1884, 1885	Yovanidi Efendi	4
1882, 1884, 1885	Hacı Kokas Efendi	4
1882	Dakon Efendi	1
1884, 1885	Kasti Yovanidi Efendi	2
1884, 1885	Nisim Danon Efendi	2
1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891	Pereşkoh Efendi	6
1887, 1888, 1889, 1890, 1891	Kirkork Efendi	5
1887, 1888, 1889, 1890, 1891	Peşoh Efendi	5
1888, 1889, 1890, 1891	Hacı Hafız Süleyman Efendi	4
1889, 1890, 1891	Mazliyah Efendi	3
1893, 1894	Ranbo Ağranaki Efendi	2
1893, 1894, 1895, 1896, 1897	Fenercizâde Hacı İbrahim Efendi	5
1893, 1894	Dimitri Zaka Efendi	2
1895, 1896, 1897, 1898, 1899	Kirkork Efendi	5
1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1905, 1908	İshak Efendi	11
1901	Ohannes Papayan Efendi	1

³ 1892, 1900, 1904, 1906 ve 1907 yıllarında Aydın Vilayet Salnamesi yayımlanmadığı; ayrıca 1883 tarihli salnamede Manisa Ticaret Mahkemesine dair herhangi bir kayıt bulunmadığı için tabloda görev yılları dönemsel aralıklarla (örneğin 1890-1894) değil, her biri doğrulanabilir biçimde tekil yıllar olarak belirtilmiştir. Bu tercih, bilgi eksikliklerinin yarattığı belirsizlikleri en aza indirerek tarihsel verinin netliğini koruma amacı taşımaktadır.

1902	Agop Efendi	1
1903, 1905	Artin Guyan Efendi	3
1908	Kilyos Efendi	1

Yine Aydın Vilayet Salnamesi kayıtları incelendiğinde 1879-1908 tarihleri arası Manisa Ticaret Mahkemesinde geçici üyelik vazifesini icra etmiş olan memurları görebilmek mümkündür. Bahsi geçen tarihler aralığında üyelerin bir yıl ile birkaç yıl arasında hizmette bulunduğu anlaşılmaktadır. 1868'den 1908 tarihine kadar toplamda 31 üyenin adı tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre bu hizmette bulunan kişiler arasında Türk, Ermeni ve Rum kökenli isimler yer almaktadır. Üyelerin yaklaşık %20'sinin Müslüman olması dikkat çekicidir. Semavi dinler içerisinde ortak bir ad olan İshak ismine sahip geçici üyenin Müslüman mı gayrimüslim mi olduğu bilinmemektedir. Bu kişi Manisa Ticaret Mahkemesinde 11 yıl gibi bir süre görev yapıp kuruma en uzun süre ile hizmet eden kişidir (A.V.S., 1898: 369-70; A.V.S., 1899: 333; A.V.S., 1901: 148; A.V.S., 1902: 295; A.V.S., 1903: 296; A.V.S., 1905: 275; A.V.S., 1908: 566).

Tabloda da görülebileceği üzere, Kirkork Efendi ismine 1887-1891 (A.V.S., 1887: 111; A.V.S., 1888: 310; A.V.S., 1889: 122; A.V.S., 1890: 157; A.V.S., 1891: 133) ve 1895-1899 (A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385; A.V.S., 1898: 369-70; A.V.S., 1899: 333) yılları arasında iki ayrı dönemde rastlanmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, bir üyenin iyi hâlini koruması durumunda mahkemeye yeniden seçilmesi mümkündür. Bu çerçevede, farklı yıllarda adı geçen Kirkork Efendi'nin aynı kişi olabileceği gibi, benzer isimli farklı bir şahıs olması da ihtimal dahilindedir. Bu belirsizlik ve aradaki üç yıllık boşluk göz önünde bulundurularak ilgili isme tabloda ayrı satırlarda yer verilmiştir.

Mahkemeye uzun yıllar hizmet eden kişiler arasında Hacı Mehmed Efendi (A.V.S., 1882: 184; A.V.S., 1884: 134; A.V.S., 1885: 124; A.V.S., 1886: 112; A.V.S., 1887: 111; A.V.S., 1888: 310), Fenercizade Hacı İbrahim Efendi (A.V.S., 1893: 229; A.V.S., 1894: 383; A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385), Pereşkoh Efendi (A.V.S., 1887: 111; A.V.S., 1888: 310; A.V.S., 1889: 122; A.V.S., 1890: 157; A.V.S., 1891: 133) gibi isimleri de saymak mümkündür. Bu isimler arka arkaya 5-6 yıl gibi sürelerle geçici azalık görevini icra etmişlerdir.

Söz konusu üyeler haricinde mahkeme heyetine iştirak mümkün değildi. Aksi bir durum meydana gelir ise alınan karar hükümsüz olurdu. Mahkemede başkâtip, gerektiği kadar kâtip, bir veya daha fazla tercüman ve gerektiği kadar iyi ahlaklı ve kefilli memurlar bulunmaktaydı (Ekinci, 2017: 125). Kâtip veya kâtipler davanın tüm aşamalarını zabıt defterine kaydederdi. Defterde, mahkeme başkanının ve duruşmaya katılan üyelerin isimleri, davacı ve davalının kimlik bilgileri, uyuşu, dava özeti, kullanılan senedin türü, şahitlerin isimleri, verdikleri ifadeler ve alınan kararlar detaylı bir şekilde yer alırdı (Demirci, 2019: 59).

Tablo 4: Mahkeme başkâtip ve kâtiplerinin yıllara göre dağılımı⁴

Görev Yaptığı Yıllar	Başkâtip	Kâtipler
1868	İbrahim Edhem Efendi	Saadi Bey
1879	Edhem Efendi	Rum Kâtibi İşaki Efendi
1880, 1881, 1882, 1884	Edhem Efendi	-
1885	Edhem Efendi	Zabıt Kâtibi Mehmed Efendi

⁴ 1892, 1900, 1904, 1906 ve 1907 yıllarında Aydın Vilayet Salnamesi yayımlanmadığı; ayrıca 1883 tarihli salnamede Manisa Ticaret Mahkemesine dair herhangi bir kayıt bulunmadığı için tabloda görev yılları dönemsel aralıklarla (örneğin 1890-1894) değil, her biri doğrulanabilir biçimde tekil yıllar olarak belirtilmiştir. Bu tercih, bilgi eksikliklerinin yarattığı belirsizlikleri en aza indirerek tarihsel verinin netliğini koruma amacı taşımaktadır.

1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1893, 1894	Edhem Efendi	-
1895, 1896, 1897	Hamdi Efendi	-

Tablo 4 incelendiğinde kâtiplik mesleğini Manisa Ticaret Mahkemesinde ilk icra eden kişinin Başkâtip İbrahim Edhem Efendi olduğu görülmektedir (BOA.ŞD.941.86. H. 6.09.1312). Uzun yıllar istikrarını koruyarak Edhem Efendi ile yoluna devam eden ticaret mahkemesi, kâtiplik mesleğinde onun tecrübesini artırarak yetkin bir kişi olmasını sağlamış olmalıdır. İbrahim Edhem Efendi, bu görevi 27 yıl boyunca sürdürmüştür. Uzun yıllar bu memuriyeti yürüten İbrahim Edhem Efendi'nin 5 Aralık 1894 tarihinde vefatından sonra maaşının kızı ve zevcesi arasında paylaşılması gibi bir mevzu gündeme gelmiştir (BOA.ŞD.941.86.2. H. 6.09.1312.). Arşiv vesikalarından anlaşıldığı üzere 1895 tarihine ait hesap müzekkiresinde müteveffanın görev süresi boyunca aldığı maaşlar belirtilmiş ve maaş artışları kaydedilmiştir. Başlangıçta 600 kuruş olan maaşı, daha sonra 700 kuruşa yükseltilmiştir. Görev süresi boyunca aldığı toplam maaş 72.560 kuruş olarak hesaplanmıştır. Buna göre İbrahim Edhem Efendi'nin hizmet süresi ve görevinin sona eriş tarihi dikkate alınarak yıllık maaşı hesaplanmış ve vergi kesintileri yapıldıktan sonra kızı Hatice ve zevcesi Dilber hanımlara *Memurin-i Mülkiye Kararnamesi'nin 35., 36. ve 39. maddelerine göre* hesaplanan 130 kuruş maaşın 65'er kuruş olarak dağıtılması gerektiği belirtilmiştir. Bu maaş tahsisinin 35. maddeye göre sandıktan karşılanması gerektiği ifade edilmiştir (BOA.ŞD.941.86.2. H. 6.09.1312).

Tabloya yeniden dönülecek olursa mahkemenin kurulduğu yıl İbrahim Edhem Efendi'ye eşlik eden kâtibin Saadi Bey olduğu göze çapmaktadır (BOA.İ.ŞD.8 H.1-04-1285). Vilayet salnamelerine göre 1879 tarihinde İbrahim Edhem Efendi'ye eşlik eden kişi Rum Kâtibi İşaki Efendi'dir (A.V.S., 1879: 116). Kâtiplik görevini bir yıl gibi kısa bir süre yerine getiren İşaki Efendi'den sonra belgelerde Müslüman olmayan bir kâtime denk gelinememiştir. Aynı şekilde 1885 yılında zabıt kâtibi olarak görev yapan Mehmed Efendi yalnızca bir yıl görevde kalmıştır (A.V.S., 1885: 124).

Bu durum, belirli yıllarda belirli görevler için özel katiplerin görevlendirildiğini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. 1886'dan itibaren Edhem Efendi'ye eşlik eden başka kâtip olmamıştır. Aydın Vilayet Salmamesinde yer alan son isim Hamdi Efendi'dir. İbrahim Edhem Efendi'den başkâtiplik görevini devralan Hamdi Efendi 1895, 1896 ve 1897 yıllarında çalışmıştır (A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385). Toplamda 3 yıl boyunca kâtiplik yapan Hamdi Efendi de görev yaptığı süre boyunca tek başına bu memuriyeti icra etmiştir. Daha sonraki yıllarda katiplik görevini icra eden herhangi bir isme rastlanmamıştır.

Tablo 5: Mukayyidlerin yıllara göre dağılımı

Sene	Mukayyid	Hizmet Süresi (Yıl)
1879-1892	Mehmed Efendi	13
1893-1898	Eşref Efendi	5

Kayıt memuru anlamına gelen mukayyid (Devellioğlu, 2005: 681) ticaret mahkemesinde ihtiyaç duyulan memuriyetler arasındaydı. Manisa Ticaret Mahkemesinde bu hizmeti yürüten iki kişi dikkat çekmektedir. Aydın Vilayet Salmamesinin yayımlandığı ilk yılda, ilgili görevi üstlenen kişi olarak Mehmed Efendi'nin adı kaydedilmiştir. Mehmed Efendi, 1879'da başladığı görevi 1892 yılına kadar toplam 13 yıl boyunca icra etmiştir. Kayıtlı olan bir diğer isim ise Eşref Efendi'dir. Eşref Efendi, 1893, 1894, 1895, 1896 ve 1897 yıllarında toplam 5 yıl mukayyidlik hizmetinde bulunmuştur (A.V.S., 1893: 229; A.V.S., 1894: 383; A.V.S., 1895: 367; A.V.S., 1896: 364; A.V.S., 1897: 385).

Bu görevlilerin dışında daha önce de değinildiği üzere 1868'de Muhzırlık görevini yapan iki kişi bulunmaktadır. Bunlar davacıları çağrıldıkları zaman divanhaneden meclis

odasına götürmek ile vazifelidirler (Demirci, 2019: 58). Manisa'da bu görevi icra eden kişiler aynı isme sahip Ahmed Efendi ve diğer muhızır Ahmed Efendi'dir (BOA.İ.ŞD.8 H.1-04-1285).

Dava sırasında düzeni sağlamak amacıyla, diğer davacıların nizama aykırı şekilde duruşma salonuna girişini engellemek için meclis odasının kapısında iki kavas görevlendirilmiştir. Bu uygulama, bir duruşma tamamlanmadan başka dava sahiplerinin içeri girmesini önlemek üzere alınmış bir tedbirdir (Demirci, 2019: 19). Manisa Ticaret Mahkemesi'nde de 1881 yılında güvenlikten sorumlu Hacı Osman Ağa ve Hacı Ali Ağa isimli iki kavas çalışmaktadır (A.V.S., 1881: 151). Daha önce ve daha sonraki yıllarda bu hizmeti gören bir isme rastlanmamıştır. Mübaşirlik memuriyetini yapan kişilerin isimleri yalnızca 1884 ve 1885 yıllarında geçmektedir. Mahkemede duruşmaya katılacak olan kişilere çağrıda bulunan mübaşirlik işini yürütenler 1884 yılında Ali Efendi (A.V.S., 1884: 134), 1885 yılında Osman Efendi'dir (A.V.S., 1885: 124). Bunların dışında Manisa Ticaret Mahkemesinde tercümanlık görevini yapan bir isme rastlanmamıştır.

3. Mahkemede Hukuki İşleyiş: Başvuru, Değerlendirme ve Yargılama

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, 1855 yılına kadar ticaret mahkemelerinde uygulanmakta olan yargılama prosedürüne dair net ve sistematik bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu tarihte Fransız Ticaret Kanunu'nun doğrudan iktibası yoluyla bir uygulama modeli benimsenmek istenmiş, ancak bu yaklaşım mahkemelerin yapısının ve adli işleyişin yeni kanuna uygun biçimde yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu ihtiyaca cevaben, 1860 yılında ticaret mahkemelerine ilişkin kapsamlı bir düzenleme gerçekleştirilmiş; devamında, 1861 yılında 140 maddeden oluşan, bir bab ve bir fasılla tertip edilen nizamnamenin yürürlüğe girmesiyle birlikte, ticaret mahkemelerinde uygulanacak yargılama usulü de resmen tesis edilmişti (Cin & Akgündüz, 2011: 402). 1864 tarihinde de her vilayete birer ticaret meclisinin kurulması ile bu mahkemeler taşra ticaret mahkemeleri olarak yurt genelinde kendini göstermişti (Durhan, 2002: 97).

Ticaret mahkemelerinde dava açma sürecinin başlangıcı davanın görüleceği yerin mülki amirliğine arzuhâl sunulması ile başlardı. Bu dilekçeler ilgili ticaret mahkemesine yönlendirilirdi. Dava dilekçeleri oldukça detaylı bir şekilde hazırlanırdı. Dilekçede davacılar ve davalılar, unvanlar, meslekler, deliller, dava konusu gibi hususlara yer verilirdi. Ayrıca dilekçe sahibinin imzasının yer alması gerekirdi. Bu bilgilerin yer almadığı bir dilekçe geçersiz sayılırdı (Demirci, 2019: 93-94).

Ticaret Mahkemeleri ticari konuları ilgilendiren tüm davalara bakmakla yükümlüydü. Bunlar arasında kara, deniz, göl ve nehirlerde eşya nakli ve müzayedesi (Ahmed Reşid, 1884: 99), ticarethane (Ahmed Reşid, 1884: 171), komisyonculuk (Ahmed Reşid, 1884: 567), piyango biletleri (Ahmed Reşid, 1884: 532), tiyatro işletmeciliği (Ahmed Reşid, 1884: 103) kambiyo işlemleri (Ahmed Reşid, 1884: 107), sarraflık (Ahmed Reşid, 1884: 110), simsarlık (Ahmed Reşid, 1884: 105), senet (Ahmed Reşid, 1884: 631) şirket akdi (Ahmed Reşid, 1884: 249), bankacılık ve ticaret belgelerine dayalı tahvil, taahhüt, poliçe, döviz, iskonto, kefalet, ve bono (Ahmed Reşid, 1884: 71, 110, 113, 115, 117, 510, 631, 764, 849) işlemleri yer almaktaydı⁵. Dahası ticaretle uğraşan kimselerin ihtilafı durumları, bu kişilerin yanında çalıştırdıkları şahısların davaları, iflasla ilgili meseleler, senetlerden doğan davalar, tahvil anlaşmazlıkları gibi problemlerin çözüm noktası ticaret mahkemeleriydi (Demirci, 2019: 55-56).

Mahkeme günü yaklaştığında listeler divanhaneye asılırdı. Bazı davaların diğerlerine nispetle acil çözülmesi gerekebilirdi. Bu nedenle öncelikli olan davaların hızlıca

⁵ Ahmed Reşid Paşa, ticarete dair bütün Osmanlı kanun ve nizamnamelerinin şerhini *Hukûk-ı Ticâret* adlı eserinde açıklamaktadır.

değerlendirilmesi yapıldı (Demirci, 2019: 58). Yargılama esnasında tarafların davaya şahsen gelmesi ya da bir temsilci aracılığı ile katılmaları gerekmekteydi. Mahkemede heyet sonuca hep birlikte karar vermekteydi. Önce taraflar dışarı alınır ve mahkeme başkanı üyelerin duruşmayla ilgili düşüncelerini sorardı. Ancak görüş alınmasından sonra yine bir müzakere gerekebilirdi. Müzakere sonrasında mahkeme üyelerinin bir karara varması durumunda duruşma odasına dönülüp hüküm davalı ve davacıya duyurulurdu. Bir karar alınamazsa mahkeme ileriki bir tarihe ertelenirdi (Demirci, 2019: 100).

4. Yargı Kararlarının İcrasında Kurumsal Yazışmalar

Çalışmada, arşiv vesikalarından elde edilen bulgular doğrultusunda Manisa Ticaret Mahkemesinde görülen davalar ile alakalı kurumlar arası yazışmalardan birkaç örneğe yer verilmiştir. 1869, 1875, 1880 tarihlerine tekabül eden bu yazışmaların içeriklerini, tüccarlar arasındaki anlaşmazlık, tahsilat, sahte senet gibi mevzular oluşturmaktadır.

Bunlardan ilki, 23 Temmuz 1869 tarihine aittir. Fransa tebaasından Mösyö Lön Jevil tarafından Fransız tüccar Mösyö Kuzine lehinde verilen kararın uygulanması için Bâb-ı Âliye bir belge sunulması ile başlar. Belgede, İzmir'de ikamet eden Fransız tüccar Mösyö Kuzine ve oğluna, Karaosmanzade Arif Bey tarafından faiz ve diğer masraflar hariç 2000 Osmanlı lirası ödenmesi gerektiği belirtilmektedir. Manisa Ticaret Mahkemesi tarafından verilen ilâm ile bu ödeme hükme bağlanmıştır. Ayrıca karşı taraf bu hükme itiraz etmemiştir. Prosedürler İzmir'de bulunan Fransız konsolosu ve Vilayet Valisi İsmail Paşa nezdinde yapılmış olmasına rağmen yargı hükmünün neden hâlâ uygulanmadığı merak konusudur. Dahası hükmün Babıali'nin emriyle geciktirilmesinin nedeni öğrenilmek istenmektedir (BOA.HR.TO.451.88.1 H. 23.04.1286).

12 Temmuz 1872'de Aydın Vilayeti'ne bu konuyla ilgili bir emirname gönderilmiştir. Fransız tebaasından bahsi geçen Kuzine Rifis adlı tüccar, Karaosmanoğlu ailesinden merhum Arif Bey'den 3300 liralık bir meblağ alacaktır. Beklenen hükmün Manisa Ticaret Mahkemesinden çıkması üzerine belirlenen borç miktarı Arif Bey'in mirasçıları tarafından Kuzine Rifis'e ödenmiştir. Davanın sonuçlanmasının ardından Arif Bey'in mirasçılarına ait olan Koldere Çiftliği üzerine daha önce konulan haczin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu işlemlerin gerçekleştirilmesi hususunda Hariciye Nezaretinden Aydın Vilayeti'ne bildirim yapılmış ve bu konuda gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (BOA.HR.MKT.775.9.1. H. 14.05.1289, BOA.HR.MKT.775.9.2. H. 6.05.1289).

Bir diğer dava 24 Temmuz 1875 tarihine aittir. Dava konusu, bir tacir olan Yunani Dimitri Yakova'nın Manisa Ticaret Mahkemesinde rehin ile akalı olan davasıyla ilgili verilmiş bir kararın kendisine tebliğ edilmesi talebiyle ilgilidir. Yunani Dimitri Yakova'nın Manisa Ticaret Mahkemesinde devam eden davası hususunda alınan karar, mahkeme başkanı tarafından kendisine bildirilmemiştir. Buna karşılık, yapılması gereken işin icrası için sefaretten gelen bir takrirle kararın kendisine tebliğ edilmesi talep edilmiştir. İlgili nizamname kapsamında işlem yapılması için ticaret mahkemesi reisine konunun bildirilmesi talebinde bulunulmuştur (BOA.HR.MKT.885.77.1. H. 20.06.1291).

Ticaret mahkemesini ilgilendiren bir başka konu Hariciye Nezaretine hitaben yazılmış bir metinle başlamaktadır. 10 Mart 1880 tarihine ait bu yazışmada, Yunan Devleti tebaasından İstenalyo Firahe adlı kişi, Osmanlı tebaasından Asminev, Hacı Marigo ve Elizabeth Kabaloğlu aleyhine Manisa Ticaret Mahkemesinde dava açmış ve mahkemeden elde etmiş olduğu sonuç İstenalya Firahe lehine neticelenmiştir (BOA.HR.UHM.217.17.1. H. 28.03.1297).

Bu kararın Devlet-i Aliyye tarafından uygulanmasının sağlanabilmesi için Yunan Devleti tarafından Osmanlı sefaretine başvuruda bulunulmuştur. Ancak, Aydın Vilayeti Celilesi

Müdde-i Umumiliğine yapılan bildiride, söz konusu ilâmın dayandığı senedin sahte olduğu iddiası gündeme gelmiştir. Bu iddia ile ilgili olarak birçok kanıt sunulmuş ve söz konusu senedin sahte olup olmadığı araştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca mahkeme için İstenalyo Firahe'ye gerekli celpname gönderilmiştir. Ancak kendisi mahkemeye gitmekten imtina etmiştir (BOA.HR.UHM.217.17.1. H. 28.03.1297).

Mahkeme kararının yerine getirilmemesinin sebebinin müdahale ve engellemelerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Kabaloğlu adlı şahsın 40 bin kuruşluk mülkünün bulunduğu bunun emlak kalemi tarafından tasdik edildiği bilinmektedir. Bu mülklerin satışa çıkarılması gereken bir durum söz konusuyken İstenalyo Firahe adlı kişi bu yolu terk ederek bu süreçte mahkumları hapse attırmak ve sıkıntıya sokma arzusunda ısrar etmektedir. Ancak bu durum hukuki açıdan uygun görülmemiştir. Meselenin kanunen değerlendirilmesi ve yasal işlemlerin yapılması için gerekli mercilere vaziyet bildirilmiştir (BOA.HR.UHM.217.17.1. H. 28.03.1297).

Sonuç

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dönüşüm yüzyılıydı. Askerî, idari ve pek çok alanda girilen reform sürecinin hukuk sahasında kendini göstermesi pek tabii idi. Tanzimat ve ardından gelen Islahat Fermanı, adalet sisteminin yeni kanunlar ile tekrar düzenlenmesini gündeme getirdi. Hukuki mevzuat tüm tebaaya göre düzenlenerek hem Müslüman olmayan unsurların devlete olan bağlılığı artırılmaya, hem de yönetim biçiminin değişmesi için baskı kuran aydın kesim yatırılmaya çalışılmıştı.

Adli alanda gerçekleştirilen ilk yenilikler ticari kapsamdaydı. Avrupa ile artan ticari ilişkiler, şer'î hüküm dışında ticaretle ilgili konuların hukuk hayatına girmesine sebep olmuştu. 1840 tarihinde ticaret alanıyla ilgili konulara ayrı mahkemelerin bakmasının gündeme gelmesinin ardından 1861 tarihine kadar ticaret hukuku ile ilgili düzenlemeler devam etti. 1861 tarihinde Usûl-ü Muhakeme-i Ticâret Nizamnamesi yayımlanarak ticaret mahkemelerinin kurulması yoluna gidildi. Bu mahkemeler bir başkan ve iki daimî ve dört de geçici üyeden oluşturulmuştu. Bu kanun doğrultusunda, Adliye Nezaretinin uygun gördüğü yerlerde ticaret mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemelerden biri de 1868 tarihinde kurulan Manisa Ticaret Mahkemesidir. Manisa Sancağı Ticaret Mahkemesi, kanunnameye uygun bir şekilde bir reis ile iki daimî ve iki geçici üyeden müteşekkildi.

Mahkeme üyelerine ilişkin veriler, erken dönem için arşiv vesikalarından; daha sonraki yıllar için ise daha çok Aydın Vilayet Salnamelerinden tespit edilmiştir. 1879 yılında yayımlanmaya başlayan Aydın Vilayet Salnamelerine göre, her yıl bir reis ile yeterli sayıda daimî ve geçici üye mahkeme heyetinde yer almıştır. Salnameler incelendiğinde, bazı daimî ve geçici üyelerin görevlerini oldukça uzun süre yaptıkları dikkat çekmektedir. 1868-1908 yılları arasında toplam 31 üyenin ismi tespit edilmiş olup, bu kişiler arasında Türk, Ermeni ve Rum kökenli şahıslar bulunmaktadır.

Manisa Ticaret Mahkemesi ticari konularını ilgilendiren davalar ile ilgili yazışmalara yine arşiv vesikalarında rastlanmaktadır. Bilindiği üzere ticaret mahkemeleri, ticaretle uğraşan kimselerin ihtilafı durumları, bu kişilerin yanında çalıştırdıkları şahısların davaları, iflasla ilgili meseleler, senetlerden doğan davalar, tahvil anlaşmazlıkları gibi problemlerin çözüm noktasıydı. Manisa Ticaret Mahkemesi'nde de tüccarlar arasındaki anlaşmazlık, tahsilat, sahte senet gibi mevzular görüşülerek davalı ve davacının sorunu çözülmeye çalışılmıştır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin hukuk alanındaki modernleşme süreci, başlangıçta Batı merkezli düzenlemelere dayanmış, ancak zamanla kendi iç dinamikleriyle şekillenen kanunlarla dengelenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte oluşturulan yeni adli yapılar, yenilikçi zihniyetin taşradaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Manisa Ticaret

Mahkemesinin kuruluşu ve kurumsallaşması da dönemin hukuk anlayışının taşra ölçeğinde nasıl işlediğini göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi

- BOA.İ.ŞD.8.434. H. 3-11-1283
BOA.İ.ŞD.8.343. H. 23-02-1284
BOA.İ.ŞD.8.434. H. 8-03-1285
BOA.İ.ŞD.8.434. H. 1-04-1285
BOA.İ.DH.1050.82491. H. 8.08.1304
BOA.İ.DH.1050.82491. H. 5-09-1304.
BOA.DH.MKT.1456.117.1. H. 5.02.1305
BOA.ŞD.941.86. H. 6.09.1312
BOA.HR.TO.451.88.1. H. 23.04.1286
BOA.MB.İ.72.211. H. 5.05.1298
BOA.HR.MKT.775.9.1. H. 14.05.1289
BOA.HR.MKT.775.9.2. H. 6.05.1289
BOA.HR.MKT.885.77.1. H. 20.06.1291
BOA.HR.UHM.217.17.1. H. 28.03.1297

Sürelî Yayınlar

- Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1296 H-1879 M) s. 116
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1297 H-1880 M) s. 121
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1298 H-1881 M) s. 151
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1299 H-1882 M) s. 184
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1301 H-1884 M) s. 134
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1302 H-1300 R-1885 M) s. 124
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1303 H-1302 R-1886 M) s. 112
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1304 H-1303 R-1887 M) s. 111
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1305 H-1304 R-1888 M) s. 310
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1306 H-1305 R-1889 M) s. 122
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1307 H-1306 R-1890 M) s. 157
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1308 H-1307 R-1891 M) s. 133

- Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1311 H-1309 R-1893 M) s. 229
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1312 H-1310 R-1894 M) s. 383
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1313 H-1311 R-1895 M) s. 367
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1314 H-1312 R-1896 M) s. 364
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1315 H-1313 R-1897 M) s. 385
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1316 H-1314 R-1898 M) s. 369-370
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1317 H-1315 R-1899 M) s. 333
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1319 H-1901 M) s. 148
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1320 H-1902 M) s. 295
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1321 H-1903 M) s. 296
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1323 H-1905 M) s. 275
Salnâme-i Vilâyet-i Aydın (1326 H-1908 M) s. 566

Mevzuat Hükümleri

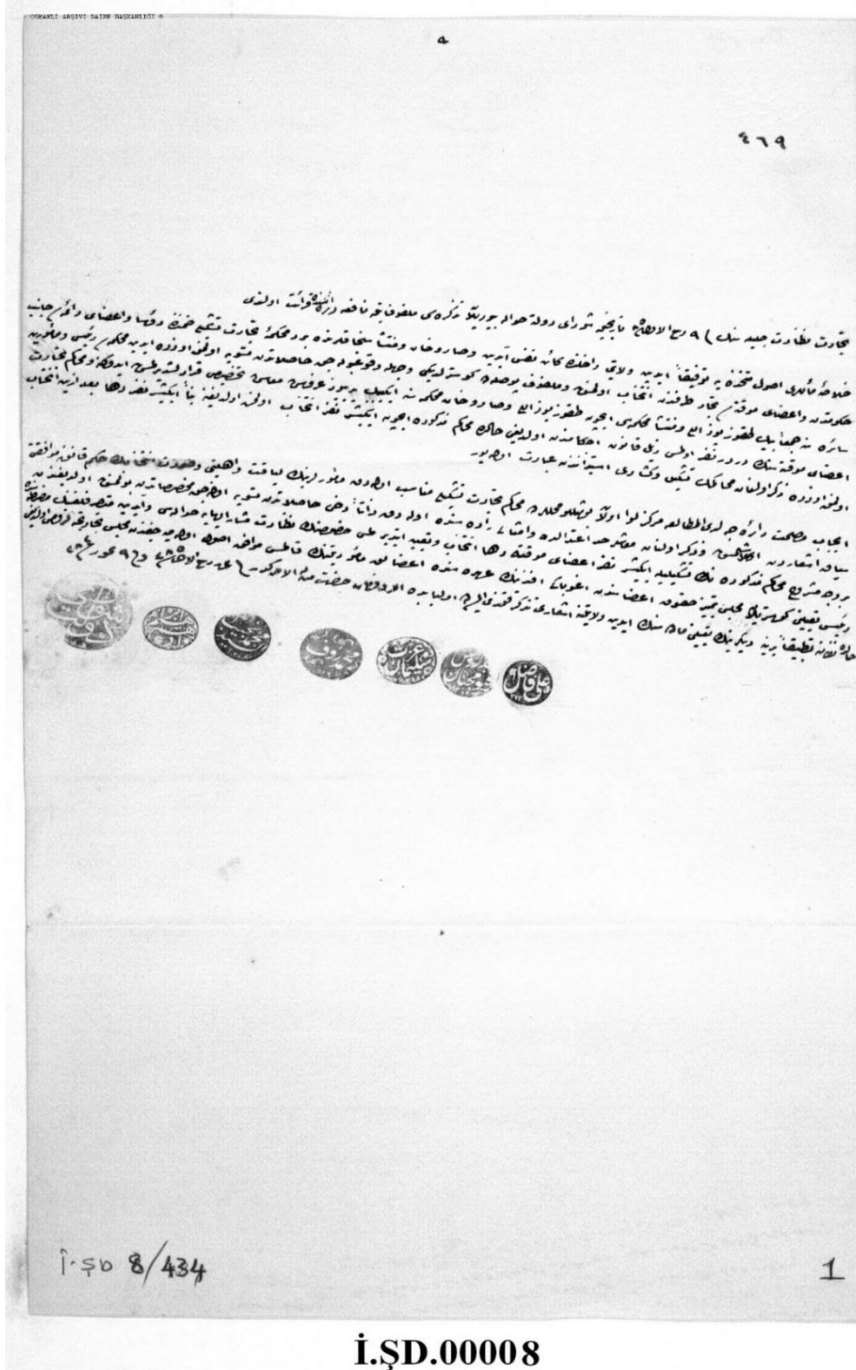
- Kanunname-i Ticaret, Düstur, I/1/375-445
Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye'ye zeyl, Düstur, I/1/445-465
Usul-ı Muhakeme-i Ticarete Dâir Nizamnâme, Düstur: I/1/780-813

Basılı Kaynaklar

- Ahmed Cevded. (1980). *Ma'ruzat*. Y. Halaçoğlu (Yay. Haz.), Çağrı Yayınları.
Ahmed Cevded. (2019). *19. yüzyılda Osmanlı Devlet yönetimi (tezâkir)*. I. S. A. Kahraman (Yay. Haz.), Yeditepe Yayınevi.
Ahmed Lütfi Efendi. (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi tarihi*. 6, Yapı Kredi Yayınları.
Ahmed Reşid. (H 1311/M 1884). *Hukûk-ı ticâret*. Dersaadet-i Ticaret Odası Gazatesi Matbaası.
Aydın, M. A. (2003). Mecelle-i ahkâm-i adliyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde 28, (231-235. ss.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Aydın, M. A. (2023). *Türk hukuk tarihi*. Beta Yayıncılık.
Berkes, N. (2018). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
Cin, H. & Akgündüz, A. (2011). *Türk hukuk tarihi*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
Demir, S. (2024). *Tanzimat sonrası yargı reformu sürecinde Osmanlı mahkemelerinde görülen ticari davalar (1840-1914)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Demirci, A. (2019). *Osmanlı Devleti'nde taşra ticaret mahkemeleri (Beyrut, İzmir, Selanik ve Ankara örnekleri)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe lügât*. Aydın Kitabevi.
Durhan, İ. (2002). 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz ticaret sözleşmesi ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 77-104.
Ekinci, E. B. (2017). *Tanzimat devri Osmanlı mahkemeleri*. Arı Sanat Yayınevi.

- Ekinci, E. B. (2023). *İslam hukuku tarihi*. Arı Sanat Yayınevi.
- Ekinci, E. B. (2023). *Osmanlı hukuku: Adalet ve mülk*. Arı Sanat Yayınevi.
- Engelhardt, E. P. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. A. Bedirhan (Yay. Haz.), *Kaknüs Yayınları*.
- Eryılmaz, B. (2010). *Tanzimat ve yönetimde modernleşme*. İşaret Yayınları.
- Kenanoğlu, M. M. (2007). Nizamiye mahkemeleri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde 33, (185-188. ss.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılınç, A. & Karakaya, H. (2022). Batılı devletlerin karma ticaret mahkemelerinde Mecelle'nin uygulanmasına yönelik eleştirilerinin değerlendirilmesi. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 2(1), 59-89.
- Kütükoğlu, M. S. (2013). *Balta Limanı'na giden yol: Osmanlı-İngiliz iktisâdî münâsebetleri (1580-1850)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lewis, B. (2017). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev: B. Turna), Arkadaş Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2022). *Hukuk ve idare adamı olarak Osmanlı Devletinde kadı*. Kronik Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Timaş Yayınevi.
- Seyyar, M. (2024). *Selanik ticaret mahkemesi (1868-1912)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekdemir, A. (2010). *Ticaret nezareti (1838-1876)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu.
- Üçok, C. & Mumcu, A. (1976). *Türk hukuk tarihi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.

Ekler

1. Aydın Vilayeti dahilinde Aydın, Saruhan (Manisa) ve Menteşe sancaklarında birer ticaret mahkemesi kurulmasına dair irade

ایریدر ولایتی داخله کانه اصول تحکیمه نویشا نسکین اولمجه حکام تجارده نوروزجه ایسی

ایریدر ولایتی

رئیس	اعضای دایمه	اعضای دایمه	اعضای دایمه	اعضای دایمه
مجتهد	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف
۱۵۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰

۱۹۵۰

اعضای مؤقتلک ایسی

حجیم ایسی

رئیس

رئیس	اعضای دایمه	اعضای دایمه	اعضای دایمه	اعضای دایمه
مجتهد	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف
۷۵	۱۷۵	۱۵۰	۱۵۰	۶۰۰

۹۵۰

اعضای مؤقتلک ایسی

حجیم ایسی

رئیس

رئیس	اعضای دایمه	اعضای دایمه	اعضای دایمه	اعضای دایمه
مجتهد	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف	خارجه اوقاف
۱۵۰	۱۵۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰

۶۷۰۰

اعضای مؤقتلک ایسی

حجیم ایسی

رئیس

۲۰۴۵ 8/434

2

I.ŞD.00008

2. Aydın Vilayeti dahilinde teşkil olunacak ticaret mahkemesi memurlarının isimleri

EXTENDED ABSTRACT

Within the Ottoman judicial system, the institution representing justice was the office of the qadi (judge). This institution continued to exist until the final period of the Ottoman Empire. Qadis were responsible for both judicial and administrative affairs in the regions where they served, carrying out these duties on behalf of the sultan. These courts remained operational from the founding of the Ottoman Empire until the Tanzimat (Reforms) period. The 19th century can be characterized as a century of transformation for the Ottoman Empire.

After 1840, the principle that separate courts should adjudicate commercial disputes was formally accepted. Thus, a distinct division within the judiciary began to emerge. The first commercial court was established in Istanbul under the jurisdiction of the Ministry of Commerce. Later, the establishment of commercial courts throughout the empire began.

Within the framework of regulations, one of the commercial courts established in the provinces was the Saruhan Commercial Court. While a document dated February 26, 1868, mentions the establishment of a commercial court solely for the Aydın District, a subsequent document dated June 14, 1868, states that, pursuant to the law indicated in the annex to the Commercial Code, commercial courts must be established in the Saruhan, Aydın, and Menteşe governorships. Additionally, the appointment of a court president, member, clerk, and usher to the courts of the aforementioned districts, and the allocation of salaries to these officials according to their positions, were addressed. In the memorandum referred by the Ministry of Trade to the Council of State on June 30, 1868, the matter was reiterated, stating that a commercial court was to be established in each of the Aydın, Menteşe, and Saruhan districts, which were part of the Aydın Province.

The first appointed president of the Commercial Court was Murad Aga. This information was obtained from archival documents. The data pertains to the year 1868. Later data were obtained from the Aydın Province Yearbooks, which began in 1879. According to these, the president of the court in 1879 was Mahmud Bey. Mahmud Bey belonged to the notable families and ruling class of Manisa. He served as the president of the Manisa Commercial Court for 29 years. The court president was assisted by a council. This council consisted of permanent and temporary members who were merchants distinguished by their good conduct and legally defined qualifications. Information on the first permanent members of the Manisa Commercial Court was obtained from archival documents. These members were Yaralizâde Hacı Mustafa Aga, from the merchant class, and Yagcioglu Yorgi Efendi, also from the merchant class. Based on these records, information on appointments between 1879 and 1908 is available. Considering the province yearbooks, it is noteworthy that some of the permanent members of the court served for many years. Additionally, records from the Aydın Province Yearbooks show the names of officials who served as temporary members of the Manisa Commercial Court between 1879 and 1908. It is understood that, within this timeframe, members served terms ranging from one to several years. A total of 31 members were recorded in the yearbooks from 1879 to 1908. The first person to serve in the clerkship profession at the Manisa Commercial Court was Chief Clerk Ibrahim Edhem Efendi. The commercial court, which continued with Edhem Efendi for many years, likely contributed to his becoming an experienced and competent figure in the clerkship profession through this stability.

Apart from these officials, two individuals served as ushers in 1868. To maintain order during proceedings and prevent other plaintiffs from entering the courtroom in an untimely manner, two guards were stationed at the courtroom door. In the Manisa Commercial Court, two guards responsible for security, named Hacı Osman Aga and Hacı Ali Aga, served in 1881. The names of those who served as bailiffs appear only in the years 1884 and 1885. The bailiffs responsible for summoning individuals to court proceedings were Ali Efendi in 1884 and Osman Efendi in 1885.

As previously mentioned, the Commercial Courts were responsible for hearing all cases related to commercial matters. This study examines commercial cases from 1869, 1875, and 1880, addressing issues such as disputes between merchants, debt collection, and forged promissory notes. The cases explored sought solutions to these problems.